

STARTEN EN STOPPEN MET WERKEN

Hansje van Etten

STARTEN EN STOPPEN MET WERKEN

Tips en verhalen van
millennials en babyboomers

SCRIPTUM

Copyright © 2019 Hansje van Etten
Copyright auteursportret cover © Robert Wiering

Grafische vormgeving cover en binnenwerk www.igraph.be

Niets van deze uitgave mag worden verveelvoudigd in enige vorm of op enige wijze zonder schriftelijke toestemming, met uitzondering van korte citaten als onderdeel van kritieken en boekbesprekingen.

ISBN 978 94 6319 174 6
NUR 770 Psychologie Algemeen / 801 Management Algemeen

INFO@SCRIPTUM.NL
WWW.SCRIPTUM.NL
FACEBOOK.COM/UITGEVERIJSRIPTUM
TWITTER.COM/SCRIPTUMNL

Inhoud

Voorwoord	7
Inleiding	10
1 Probeer dingen uit	13
2 Maak je droom waar	22
3 Kies voor werk waar je plezier in hebt	33
4 Doe wat je zinvol en belangrijk vindt	38
5 Gebruik je handen	47
6 Ga niet in de bouw werken, maar studeren	57
7 Vermijd de zorg of ga je specialiseren	62
8 Trek de wijde wereld in	69
9 Volg een goede opleiding	79
10 Stel niet uit en blijf bij je keuze	89
11 Luister niet naar je ouders, maar doe je eigen ding	95
12 Ga niet voor de centen, maar kies wel een vak waarmee je je brood kunt verdienen	98
13 Stel reële doelen als je gaat solliciteren	114
14 Ga netwerken	119
15 Start in een speeltuin en begin niet direct voor jezelf	126
16 Begin klein als ondernemer en realiseer je dat er altijd weer nieuwe kansen komen	136
17 Laat je verrassen door wat bij toeval op je pad komt	150
18 Durf nee te zeggen	159

19	Maak je los van alles wat moet	165
20	Maak er werk van als je iets anders wilt met je leven	173
21	Blijf jezelf ontwikkelen	180
22	Geef nooit op	190
23	Hou de deur wijd open	197
24	Regel zelf je pensioen	208
	Nawoord	215
	De millennials en babyboomers en hun beroepen	224
	Dank	227
	Literatuur	228
	Documentaires en televisieprogramma's	231

Voorwoord

'Let's drink to the hard working people'
- The Rolling Stones in 'Salt of the Earth' (1968)¹

Als het me vroeger te spannend werd op mijn werk, bracht ik een bliksembezoek aan mijn jongste broer. Jarenlang was dat vaste prik. Mijn broer had altijd een onuitstaanbaar goed humeur. Ook al voelde hij zich nog zo belabberd, hij bleef opgewekt. Ik begreep nooit waar die vrolijkheid vandaan kwam, maar zijn stemming werkte aanstekelijk. Zodra ik hem zag voelde ik de zorgen van me afglijden. In zijn appartement stond de verwarming altijd – zomer en winter – op 25 graden. Alsof je permanent op vakantie was. Terwijl we theedronken en ik binnen een mum van tijd zijn koekjes en chocola opat, vergat ik waarom ik me opgejaagd en gedeprimeerd voelde.

Met het uitbreken van de crisis verhevigden mijn bezoekjes. Binnen de publieke omroep zag het er somber uit. Ik was jarenlang programmamaker geweest, maar werkte nu als eindredacteur van een documentairekanaal. Er waren oorspronkelijk zeventien digitale kanalen. Sinds de bezuinigingen sneuvelden ze even snel als ze een paar jaar daarvoor uit de grond waren gestampt. Als redactie waren we ervan overtuigd dat de televisiebazen ons kanaal met rust zouden laten zolang we kwaliteit leverden en de kijkcijfers een opwaartse lijn vertoonden. We probeerden daarom de mooiste documentaires in de wacht te slepen en overal kenbaar te maken dat je die films bij ons kon zien zonder irritante reclameblokken. Door samenwerking met andere partijen boorden we telkens nieuwe doelgroepen aan. Ik hield van

vechten en was verslaafd aan de dagelijkse hectiek. Elke keer was het feest als we het opnieuw een jaar gered hadden. Wij lieten ons niet zomaar kisten. Maar ondertussen maakte ik me zorgen. Ik moest er niet aan denken om wegbezuinigd te worden.

Mijn broer zat anders in elkaar dan ik. Hoe naargeestig zijn vooruitzichten ook waren, hij liet zich nooit gek maken. Hij woonde op de bovenste etage van een flat in Utrecht, waar het licht van alle kanten binnenviel. De lift naar zijn verdieping was ruim genoeg voor een paar rolstoelen. Mijn broer had geen rolstoel, maar mankeerde wel van alles. Hij had daarom nooit gewerkt. Het enige wat hij deed was af en toe wat schoffelen rond zijn tuinhuisje, dat hij Cocagne (Luilekkerland) had genoemd. Hij reed ernaartoe op een aftandse elektrische fiets, waaraan twee enorme fietstassen bungelden. Het schoffelen en dat ritje kostten hem zoveel inspanning dat hij daarna minstens drie dagen nodig had om bij te komen. Lange tijd wisten we niet wat er met hem aan de hand was. Het had iets met zijn hormoonhuishouding te maken. Als kind at hij als een schildpad zo langzaam. Urenlang kon hij op een blaadje sla kauwen. Zijn broers en zussen waren nietsontziend. Als hij even niet oplette jatten we een aardappel of sperzieboon van zijn bord. Toen hij een jaar of zestien was werden zijn schildklier en bijniere verwijderd. Vanaf dat moment leefde hij op pillen. Hij bleek een zeldzame vorm van hormoonkanker te hebben en de voorspelling was dat hij niet ouder dan veertig zou worden.

Als we bij elkaar waren gingen de eerste minuten steevast op aan gezocht en gesteun. Hij vertelde hoe moe hij was; ik begon over mijn werk te jemerieren. Van ons geklaag kregen we al snel de slappe lach. Mijn broer vond het grappig dat ik me elke keer zo op stang liet jagen. Had ik niks beters te doen? Wat had het voor zin om je op te winden over zaken waar je toch geen vat op had? We zaten elkaar nooit bewust op te peppen, maar zodra ik mijn werk bekeek vanuit zijn optiek viel alles mee. Ik kende niemand zoals mijn broer en was iedere keer weer verbaasd over zijn veerkracht. Hoe kon je, terwijl je zo buiten de maatschappij stond, toch zo vrolijk zijn? Hij bleef jaren langer leven dan hem ooit voorspeld was. Op zijn vierenvijftigste stierf hij.

Het verlies van mijn broer kwam hard aan. Was ik een paar maanden daarvoor nog euforisch geweest omdat we weer een reorganisatie hadden overleefd, het kon me niet veel meer schelen. Pas toen ruim driekwart jaar later ons kanaal opnieuw onder vuur kwam te liggen, kikkerde ik weer op. Voor de zoveelste keer barstte het gevecht in alle hevigheid los. Maar ditmaal gebeurde wat al jaren als een zwaard van Damocles boven ons hoofd hing. Het kanaal werd opgeheven. Als redactie bleven we ons tot het laatst toe verzetten, maar de behoefte om nog langer voor mezelf te vechten was er niet meer. Toen ik halverwege 2015 na achtentwintig jaar stopte bij de publieke omroep nam ik me voor om me in navolging van mijn broer niet meer zo druk te maken. Ik kan nu al verklappen dat daar weinig van terecht kwam. De gesprekken met mijn broer hebben me wel geleerd hoe belangrijk het is om af en toe afstand te nemen en vanuit een ander perspectief naar je eigen situatie te kijken. Voor het documentairekanaal bedacht ik ooit de slogan: *Bekijk de wereld met andere ogen*. Dit boek heb ik geschreven met een soortgelijk oogmerk. Visies en ervaringen van anderen kunnen je helpen om je eigen blikveld te verruimen.

Starten en stoppen met werken is een ode aan alle zwoegers en werkpaarden, die Nederland rijk is. Tegelijkertijd is het een eerbetoon aan mensen, die net als vroeger mijn broer, niet in staat zijn om deel te nemen aan de arbeidsmarkt. Ook al lukt het niet je eigen kostje te verdienen, dan nog kun je van onschatbare waarde zijn.

Inleiding

'The things you think are the disasters in your life are not the disasters really. Almost anything can be turned around: out of every ditch, a path, if you can only see it.'

- Hilary Mantel in: *Bring up the Bodies* (2012)²

Eind 2016 loop ik bij de opticiens naar binnen. Ik moet er zijn voor een halfjaarlijkse lenzencontrole. In de winkel is het rustig. Er staat één vrouw te wachten. Er is ook maar één verkoper aanwezig. In zijn hand bungelt een turquoise bril waaraan een pootje ontbreekt. Op zoek naar een minuscuul schroefje trekt hij verschillende lades open, maar het blijkt om een zeldzaam exemplaar te gaan. Het duurt eindeloos voor ik aan de beurt ben. Om de tijd te doden pas ik wat brilmonturen. Als het pootje eindelijk weer vastgeschroefd aan het montuur zit en de bril weer op de neus van de vrouw staat, loop ik samen met haar richting de kassa. Daar staat een ingelijst portret van de verkoopster, die anders ook altijd in de winkel werkt. Geschokt zie ik naast de foto een rouwkaart. Ze is 57 jaar geworden.

'Dat zal je toch gebeuren, heb je al die jaren gewerkt en nog geen dag van je pensioen kunnen genieten,' zegt de vrouw met het turquoise brilmontuur.

We raken aan de praat. Joke, zo heet ze, krijgt over tien dagen voor het eerst AOW. Na 51 jaar is ze dan eindelijk klaar met werken. Voor haar voelt het als een verlossing. Als ik haar vraag wat voor werk ze doet vertelt ze dat ze jarenlang leidinggevende was, maar zes jaar geleden schoonmaakster werd. Haar opvallende loopbaanswitch maakt me nieuwsgierig. Ik vertel dat ik sinds

kort ook niet meer werk en vraag dan plompverloren of ik haar mag interviewen over haar loopbaan. Joke reageert niet verbaasd. Misschien komt dat door de bizarre context waarin we elkaar ontmoeten. Een week later zit ik bij haar thuis aan tafel.

Joke is de eerste babyboomer die ik interview over haar werkzame leven. Haar man Sander, die tot voor kort met de hand paardenzadels maakte, is de tweede. Joke en Sander wisten het beiden tot hun AOW te redden, maar ze hadden de laatste jaren de grootste moeite om hun hoofd boven water te houden. Door de gesprekken met hen realiseer ik me hoe weinig ik eigenlijk weet van mensen, die niet tot mijn directe vrienden- en kennissenkring behoren. Ik ben altijd zo opgegaan in de dagelijkse drukte dat ik er nooit bij stil heb gestaan hoe anderen hun werk opvatten. Terug naar huis fietsend krijgt de gedachte vorm om mensen uit heel Nederland te interviewen over hun werk. Mensen met verschillende beroepen. Niet alleen ouderen, die een punt zetten achter hun loopbaan, maar ook jongeren die net beginnen. Millennials en babyboomers. Beide generaties vertellen over hun drijfveren en hun beroepspraktijk. Hoe gaan zij om met dompers en teleurstellingen? Hebben ze tips hoe je de arbeidsmarkt kunt veroveren en overleven?

Ik trek door heel Nederland om met mensen te praten. Tijdens mijn ontdekkingsstocht gedraag ik me als een liftster die langs de kant van de weg haar duim omhoogsteekt en op goed geluk bij iemand in de auto stapt. Anders dan ik gewend was bij het maken van televisieprogramma's doe ik geen research naar mijn hoofdpersonen. Ik maak geen onderscheid met wie ik wel en niet in gesprek ga. Mijn enige selectie criterium is dat iedereen een ander beroep moet uitoefenen. Ik ontmoet buitengewoon hartelijke mensen die me vertellen over de impact van werk op hun leven. Hun verhalen probeer ik zoveel mogelijk in hun eigen woorden op te schrijven. Ik sta ervan versted hoezeer iedereen van elkaar verschilt. Maar ik herken ook overeenkomsten en ik ontdek terugkerende patronen. Al die uiteenlopende verhalen vormen een mozaïek van werkgerelateerde herinneringen.

Bij elkaar heb ik tussen eind 2016 en 2018 vijftig millennials en babyboomers gesproken. De verhalen van zeven deelnemers heb ik geschrapd omdat ze

dubbelden. Twee mensen kozen er zelfvoor om hun verhaal niet te publiceren. Op verzoek heb ik een paar namen van een pseudoniem voorzien en van een aantal geïnterviewden alleen de voornaam gebruikt. De leeftijden van de ondervraagden corresponderen met hun leeftijd tijdens het interview.

Hun adviezen en tips liggen meestal in elkaars verlengde, maar sommige conflicteren ook. Dat is niet vreemd als je bedenkt hoe anders iedereen is. Wat voor de een geldt is voor de ander niet of minder relevant. Om de persoonlijke verhalen in een bredere context te kunnen plaatsen heb ik me verdiept in rapporten van onderzoeksinstituten als CBS en TNO en van adviesbureaus zoals McKinsey en Deloitte. Ook heb ik boeken gelezen van gedrags economen en psychologen die onderzoek hebben gedaan naar het belang van werk en hoe mensen tot keuzes komen. Het zal een vorm van beroepsdeformatie zijn, maar tijdens het schrijven kreeg ik voortdurend associaties met documentaires en televisieprogramma's. Die herinneringen staan in elk hoofdstuk in een apart kader. De Romeinse cijfers achter iedere documentaire verwijzen naar een overzicht van alle documentaires achter in het boek. Vrijwel alle films zijn op internet te bekijken.

Met tips, adviezen en raadgevingen kun je verschillende kanten op. Je kunt ze opvolgen, maar ook naast je neerleggen of in de wind slaan. Ik ben er niet op uit je iets op te dringen. Ik wil alleen laten zien dat mensen verschillende paden bewandelen. Je hebt er die altijd kiezen voor de weg die hen zo snel mogelijk van A naar B voert. Je hebt er ook die liever af en toe een zijpad inslaan of er een moeilijk begaanbaar parcours uitpikken. Wat de verhalen met elkaar verbindt is dat je altijd voor verrassingen komt te staan, welke route je ook volgt.

Probeer dingen uit

'Veel mensen van mijn generatie hebben last van keuzestress. Ga niet iets tegen je zin in doen omdat je denkt dat je alleen op die manier verder komt. Probeer dingen uit en kies voor wat je leuk vindt. Je komt dan ergens terecht waar je thuishoort.' - **Iris (26), basisarts**

'Zeg niet meteen ergens "nee" tegen. Net als bij eten kom je er alleen achter of iets lekker is als je het uitprobeert.'
- **Wouter de Moel (27), uitvoerend musicus**

In de bioscoop ervaar je het begin en midden van een film totaal anders dan het eind. Terwijl de lichten in de zaal langzaam dimmen en de eerste filmbeelden verschijnen weet je nog niet precies wat er komen gaat. Je hebt hooggespannen verwachtingen. Je hoopt dat je de komende anderhalf uur wordt ondergedompeld in een spannend avontuur, maar je tast nog in het duister hoe het verhaal zich zal voltrekken. Het kan nog alle kanten op. Halverwege de film gieren de zenuwen door je keel. De hoofdpersoon, met wie je je heftig identificeert, heeft intussen een flink aantal foute afslagen genomen. Het ziet er allemaal niet best uit. Je weet dat hij nog heel wat hindernissen moet zien te overwinnen. Gaat hem dat lukken? Zodra de aftiteling over het scherm rolt haal je opgelucht adem. De spanning die je daarvoor voelde is nagenoeg verdwenen. Je kent immers de afloop van het verhaal. Terwijl je aan de bar nog wat drinkt, blik je samen met je filmaatje terug op de film. Het is

op dat moment vrijwel onmogelijk om je nog voor de geest te halen hoe je je voelde toen je alleen nog maar de eerste tien minuten van de film had gezien of toen je er middenin zat. In het echt gebeurt hetzelfde. Aan het eind van je carrière kun je je nauwelijks nog voorstellen hoe je je aan het begin van je loopbaan voelde. Dat komt omdat je van alles vergeet en veel van wat je wel onthoudt verdraai je, meestal zonder dat je dat zelf doorhebt. Herinneringen worden voortdurend overschreven door gebeurtenissen die erop volgen. Volgens psycholoog en Nobelprijswinnaar Daniel Kahneman³ kan wat je op het moment zelf ervaart zo sterk afwijken van wat je je er later nog van herinnert dat je als het ware uit twee personen bestaat. De ene persoon is je *ervarende ik*, de andere je *terugkijkende ik*.

Hoezeer mensen veranderen is goed te zien in de Britse *Up*-serie. In deze documentairereeks portretteert Michael Apted iedere zeven jaar dezelfde mensen.¹ Hij vraagt ze naar hun kijk op het leven en hoe ze de toekomst voor zich zien. Dat deed hij voor het eerst in de aflevering *Seven Up* uit 1964, toen ze zeven jaar oud waren. Vrolijk roetsjen de kinderen van de glijbaan en vertellen ze wat ze zich van het leven voorstellen. Tussen hen bestaan al op die leeftijd grote verschillen. De zevenjarige Paul, die in 1964 in een kindertehuis woont, omdat zijn ouders gescheiden zijn, heeft geen idee wat het woord 'universiteit' betekent. Andrew en John, twee jongetjes uit de *upper class*, weten al precies naar welke kostschool ze later gaan en op welke universiteit ze rechten zullen studeren. De hoofdpersonen uit de serie zijn inmiddels over de zestig. De grootste fysieke en mentale veranderingen ondergingen ze rond hun puberteit. Van hun lieve brutale koppies is weinig meer over als ze veertien zijn. Sommigen zitten onder de jeugdpuistjes. Ze weten zich geen houding te geven en voelen zich stuurloos. Pas als ze achtentwintig zijn gaat het met de meesten weer beter. Ze kijken opnieuw vol zelfvertrouwen naar zichzelf en de wereld. Later, als ze zeven, veertien of tweeënveertig jaar ouder zijn, kunnen ze zich nauwelijks voorstellen dat ze zich ooit zo kwetsbaar voelden en zo tegen het leven opzagen.

In de gesprekken met millennials en babyboomers merkte ik dat het verschil maakt of iemands *ervarende ik* of *terugkijkende ik* aan het woord was. Een gebeurtenis die nog vers in het geheugen gegrift staat heeft een veel grotere impact dan eentje die ver in het verleden plaatsvond.

Millennials die net aan het werk zijn, hebben vaak last van beginnersstress. Ze zijn nog onervaren en twijfelen of ze wel de juiste beslissingen nemen en of hun leven wel de goede kant opgaat. Dat soort twijfel kom je bij babyboomers meestal niet tegen, omdat ze over achterafkennis beschikken. Ze kennen de afloop al en weten wat wel en niet heeft gewerkt. Slechts enkele babyboomers begonnen eruit zichzelf over hoe moeizaam de eerste stappen op de werkvloer waren.

IJsbrand Middelburg (67) Anesthesist

IJsbrand Middelburg werkte toen hij op de middelbare school zat veel in de kassen. ‘Ik plukte tomaten en was druk met het pluizen van anjers. Mijn hele familie, zowel van vaders- als van moederskant, kwam uit het Westland. Het waren tuinders. Ik wilde daarom naar Wageningen om landbouw te studeren, maar mijn vader vond dat helemaal niks. “Als je hoofd van de plantsoendienst in Zwolle wilt worden moet je naar Wageningen gaan.” Ik hoor het hem nog zeggen. Wageningen is nu een werelduniversiteit, maar stond toen op een laag pitje. Ik heb er daarom van afgezien.’ IJsbrand koos voor een medicijnenstudie en specialiseerde zich tot anesthesist. Net aan zijn specialisatie begonnen voelde hij zich als ‘een niets-wetende met twee linkerhanden.’ Ook aan het begin van zijn loopbaan had hij last van beginnersstress. ‘In die eerste jaren liep het water me af en toe over mijn rug. Soms werd ik ’s nachts om drie uur gebeld. Dan moest ik met spoed naar het ziekenhuis komen voor een keizersnede omdat een bevalling niet goed ging en het kind het benauwd kreeg. Je hebt dan niet met een, maar met twee mensen te maken: de moeder en het kind.’ Na verloop van tijd ondervond IJsbrand steeds minder problemen in dat soort situaties omdat hij gaandeweg meer ervaring en zelfvertrouwen kreeg.